

Archief- en bibliotheekwezen **innoveert**

Hoewel archieven en bibliotheken zich steeds vernieuwen, ontbreekt een totaalbeeld van alle ontwikkelingen.

Op verzoek van GO Fonds hebben Jos van Helvoort en Peter Becker onderzoek gedaan naar innovaties die hier de afgelopen vijf jaar hebben plaatsgevonden. Een verslag plus vier reacties.

Jos van Helvoort
Hogeschooldocent en onderzoeker bij De Haagse Hogeschool

Peter Becker
Hogeschooldocent bij De Haagse Hogeschool

GO Fonds ondersteunt initiatieven en projecten in het vakgebied van de informatiedienstverlening. De vraag om onderzoek te doen naar innovaties kwam onder andere voort uit de ervaring van het bestuur van het Fonds dat er de afgelopen jaren weinig subsidieverzoeken met een ver-

nieuwend karakter werden ingediend. Betekent dit dat er in de sector weinig geïnnoveerd wordt?

In ons onderzoek naar innovaties in het archief- en bibliotheekwezen hebben we

ons gericht op vernieuwingen met betrekking tot te leveren diensten en producten, de interne organisatie, werkwijze of doelgroepen. De meeste innovaties hadden betrekking op nieuwe producten

of diensten, maar ook nieuwe manieren van werken kwamen we tegen.

106 artikelen
Centraal stond de vraag welke nati-

REACTIE Een netwerk creëren

‘Het bestuur verwacht een netwerk te kunnen creëren, waarmee een blijvend overzicht kan worden gehouden op initiatieven’

Het bestuur van GO Fonds heeft zijn grote waardering uitgesproken naar beide onderzoekers van De Haagse Hogeschool. Het rapport is helder geschreven met concrete aanbevelingen en geeft het bestuur van GO Fonds een bruikbaar advies om een volgende stap te zetten in de ontwikkeling en focus van het Fonds. Door gehoor te geven aan de aanbevelingen verwacht het bestuur een netwerk

te kunnen creëren, waarmee een blijvend overzicht kan worden gehouden op initiatieven die er zijn en nog zullen ontstaan in de segmenten bibliotheken, archieven en musea, informatiewetenschap en -dienstverlening. De verwachting is dat GO Fonds hierdoor beter en eerder kan zien op welke innovaties andere instellingen actief zijn en waar de witte vlekken zijn waar we als GO Fonds aan kunnen bijdragen. Dit zal wel een meer proactieve op-

stelling van het GO Fonds noodzakelijk maken. In het rapport is ook aangegeven welke doelstellingen en ambities op innovatiegebied de verschillende segmenten nastreven. De overeenkomstige elementen (die nog moeten worden vastgesteld) in de ambities van deze segmenten zullen het bestuur helpen ook meer focus aan te brengen in datgene wat wij als Fonds willen ondersteunen.

Rob Klaverstijn, secretaris GO Fonds

REACTIE ‘Uitdagingen liggen vooral bij digital born archief’

‘Ik denk dat de sector erg gebaat is bij zaai- geld voor kortlopende experimenten’

Mooi om stil te staan bij innovatie van de afgelopen jaren en niet te jagen op de volgende vernieuwing. Als ik lees hoe er intensief literatuuronderzoek gedaan is, roept dat bij mij meteen de vraag op of we deze data niet op een nieuwe manier hadden kunnen bevragen. Wat zou een slimme *text mining* opgeleverd hebben? En dan komen er ook begrippen boven die

ik in het rapport gemist heb. Voor mij liggen de uitdagingen vooral bij digital born archief. Hoe krijg je daar inzicht in en toegang toe? Ik denk dat afgelopen tijd vooral bij de *Digital Humanities* gewinkeld is om nieuwe tools voor ontsluiting en *discovery* uit te proberen en de archieven ook meer als data te beschouwen. De soms wat moeizame relatie met innovatie heeft ook te maken met het vinden van een balans met infra-

structurele borging en duurzaamheid, want dat blijft een belangrijke taak. Als we kijken naar de toekomst van GO Fonds, dan denk ik inderdaad dat de sector erg gebaat is bij zaai- geld voor kortlopende experimenten. Eerder dan CLARIAH zou het Netwerk Digitaal Erfgoed (NDE) een logische partner zijn om bij aan te sluiten. De NDE-strategie zal het kader voor innovaties in de komende jaren bepalen.

Eric de Ruijter, manager collecties Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG)

onale en internationale innovatieve projecten er van 2013 tot 2018 hebben plaatsgevonden in het Nederlandse en Vlaamse veld van bibliotheken, archieven en informatiedienstverlening. Daartoe hebben we 106 artikelen opgespoord en inhoudelijk geanalyseerd. De meeste relevante artikelen waren afkomstig uit *Bibliotheekblad*, *Archiefblad*, *IP* en de bibliografische databases Lisa en Lista.

Dit literatuuronderzoek hebben we aangevuld met interviews met vier experts: Frank Huysmans (bijzonder hoogleraar Bibliotheekwetenschap aan de UvA en eigenaar van Ware-Kennis), Charles Jeurgens (hoogleraar Archiefwetenschap aan de UvA), Erwin la Roi (eigenaar van wervings- en selectiebureau Hatch) en Grietje Smit (programmamanager Innovatieagenda bij de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag).

Tijdens het literatuuronderzoek kwamen we er al snel achter dat je voor verschillende sectoren verschillende soorten innovaties kunt onderscheiden. Hieronder bespreken we de resultaten voor deze sectoren ieder afzonderlijk, waarbij we archieven en musea be-

schouwen als één sector, die van de erfgoedinstellingen.

Openbare bibliotheken

In de openbare bibliotheken hebben veel innovatieprojecten betrekking op mediawijsheid of op verschillende vormen van 'community building'. In het eerste geval gaat het om educatieve projecten die openbare bibliotheken van het begin af aan tot hun taak hebben gerekend, maar waarvan de inhoud onder invloed van internet en sociale media sterk is veranderd. In het tweede geval gaat het echt om nieuwe vormen van dienstverlening die duidelijk maken dat openbare bibliotheken zich aan het heroriënteren zijn op hun plaats in de lokale samenleving.

In het interview dat we hadden met Grietje Smit van de Innovatieagenda benadrukte zij dat openbare bibliotheken uitdrukkelijk op zoek zijn naar een veel betere maatschappelijke functie. Die bestaat niet langer alleen maar uit het beschikbaar stellen van informatie, maar ook uit het oplossen van maatschappelijke vraagstukken. Voorbeelden daarvan zijn het voorkomen van eenzaamheid onder ouderen, het faci-

'Openbare bibliotheken zijn zich aan het heroriënteren op hun plaats in de lokale samenleving'

literen van maatschappelijke discussies en het creëren van gemeenschapszin. Een nieuwe dienst is die van de zogenaamde FabLabs of makerspaces, publiek toegankelijke werkruimtes waarin mensen kunnen maken wat ze bedenken terwijl ze onder andere gebruik maken van 3D-printers en robotica. Het idee dat zo'n omgeving bijdraagt aan het leren en ontwikkelen van burgers en dus ook thuishoort in de omgeving van een openbare bibliotheek, is inmiddels vrij algemeen geaccepteerd.

De Innovatieraad van de Koninklijke Bibliotheek organiseert inmiddels al enige jaren een dag van 'nieuwe bibliotheekinitiatieven'. Openbare bibliotheken kunnen meedingen naar verschillende prijzen in de vorm van een geldbedrag dat ze kunnen gebruiken om hun project verder vorm te geven.

Wetenschappelijke bibliotheken

Daar waar openbare bibliotheken hun dienstverlening verbreden door het aanbieden van nieuwe producten en services, zien we bij wetenschappelijke bibliotheken een andere verbreding ontstaan: men richt zich op de onder-

steuning van wetenschapsbeoefening in al haar facetten. Daarbij kun je denken aan allerlei activiteiten in het kader van open science, zoals het beheren van onderzoeksdata in datalabs, zorg dragen voor open access publiceren en het beschikbaar stellen van open educatief materiaal aan studenten.

Ook spelen wetenschappelijke bibliotheken een belangrijke rol bij het ontwikkelen van technisch innovatieve netwerken rondom linked data. In dat kader werken de Koninklijke Bibliotheek en het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis nauw samen met onderzoeksinstituten op het gebied van geesteswetenschappen, mediastudies en cultureel erfgoedorganisaties zoals het Instituut voor Beeld en Geluid.

Vaak gaat het om projecten die onderdeel zijn van een internationaal onderzoeksprogramma en worden er vernieuwende vormen van (project) organisatie gehanteerd. Neem bijvoorbeeld de 'lean startup-methode', een werkwijze waarbij snel feedback wordt opgehaald om na te gaan hoe de doelgroep op een nieuw product of nieuwe dienst reageert.

'Een nieuwe manier van denken is nodig, want anders dreigt het archiefwezen ingehaald te worden door ontwikkelingen op het gebied van ICT'

Cultureel erfgoed

Erfgoedinstellingen zoals musea en archieven kennen al wat langer innovaties die zich specifiek richten op een 'andere manier van werken'. Al in een vroeg stadium zagen zij de meerwaarde in van gebruikersparticipatie bij het toegankelijk maken van vooral beeldmateriaal. Een aansprekend voorbeeld is het crowdsourcingproject *VeleHanden*. Behalve dat er op deze manier veel werk wordt verzet, bevordert deze manier van werken ook de betrokkenheid van burgers bij het betreffende museum of archief en de lokale gemeenschap. Op deze manier kunnen innovaties bij erfgoedinstellingen die bij openbare bibliotheken dus goed versterken.

In het archiefwezen heeft gedurende de periode die wij hebben onderzocht het project *Archief 2020* gelopen. Daarbij ging het niet om specifieke producten of diensten, maar meer om het creëren van een nieuwe mindset. In het gesprek dat we hadden met hoogleraar Archiefwetenschap Charles Jeurgens benadrukte deze dat die nieuwe manier van denken echt nodig is. Want anders dreigt het archiefwezen ingehaald te

worden door ontwikkelingen op het gebied van ICT. Als voorbeeld noemde hij de zogenaamde eDiscovery-tools die gebruikmaken van een soort van 'zeef', waardoor de gebruiker in korte tijd uit grote hoeveelheden de relevante informatie boven water kan krijgen.

Tot slot

Het onderzoek dat wij hebben uitgevoerd naar de innovatiekracht van het vakgebied informatiedienstverlening laat zien dat er meer gaande is dan we op het eerste gezicht zouden denken. Wij waren met name verrast door het grote aantal initiatieven bij de openbare bibliotheken, veelal ook te vinden in de openbare database innovatiebib.nl. Wel lijkt het zo te zijn dat de instroom van medewerkers van buiten de sector met een meer technische of creatieve achtergrond sterk bijdraagt aan het vermogen van een organisatie om veranderingen tot stand te brengen. Ook het trainen van managers of medewerkers op het terrein van innovatie en ondernemerschap kan dat echter stimuleren.

Het onderzoeksrapport is te lezen op de HBO-Kennisbank (tiny.cc/j37zy). <

'De eindgebruiker speelt een steeds belangrijkere rol in de wijze waarop informatie tot stand komt en gedeeld wordt'

REACTIE Interactie met content steeds belangrijker

Ik kan mij vinden in het beeld dat Jos van Helvoort en Peter Becker schetsen. Als toevoeging daarop zou ik willen meegeven dat de toegang tot informatie belangrijk is, maar dat de interactie met content steeds belangrijker wordt. De student of eindgebruiker is geen passieve toehoorder meer, maar speelt een steeds belangrijkere rol in de wijze waarop informatie tot stand komt en gedeeld wordt. Denk aan onderwijsvormen als com-

munity service learning en nieuwere vormen van content die in opkomst zijn, zoals open interactieve tekstboeken, 3D-objecten, augmented reality en virtual reality. Verder wordt voor het vinden van content artificial intelligence steeds belangrijker. Denk bijvoorbeeld aan Elastic Search, waarbij spraak-, beeld- en tekstherkenning kunnen worden ingezet om zoekresultaten te optimaliseren. Bibliotheekmedewerkers van WO- en

HO-instellingen werken samen in communityverband om op bovenstaande topics kennis op te bouwen en te delen. Zij ontmoeten elkaar via onder meer de Werkgroep Bibliotheken, Open en Online Onderwijs, bij de SIG OER van SURF en tijdens bijeenkomsten van SURF (SURF Academy). Naast publicaties zijn dus ook special interest groups en netwerken belangrijke bronnen van informatie om zicht te krijgen op innovaties.

Sylvia Moes, Innovation Manager Education Support bij de Vrije Universiteit Amsterdam en Consultant Open Leermaterialen bij SURFnet

'De samenwerking op innovatie is onvoldoende om echt te komen tot daadkrachtig innoveren'

REACTIE Alleen innovatiekracht is niet voldoende

Ik onderschrijf de conclusie van het onderzoek: er is voldoende innovatiekracht in de openbare bibliotheken. Aan ideeën en projecten geen gebrek. De Innovatieagenda die we in 2016 gemaakt hebben om de transitie naar de maatschappelijke en educatieve bibliotheek te stimuleren, hebben we gezamenlijk omarmd. We zijn volop aan de slag gegaan: de KB, de provinciale ondersteuningsinstellingen (POI's) en de bibliotheken.

Als voorzitter van de Innovatieraad zie ik ook waar het nog aan schort. Ondanks mooie platformen als Biebtobie en Innovatiebib.nl is de samenwerking op innovatie onvoldoende om echt te komen tot daadkrachtig innoveren en op te schalen. De 'executie' van de innovaties blijft achter. Hiervoor hebben we elkaar heel erg hard nodig in de branche. En als het lukt om de plannen goed uit te voeren, dan zetten we niet altijd door als onze innovatie niet meteen een succes is. En wanneer

is het eigenlijk een succes? Waarom zijn we niet dagelijks op radio, tv en YouTube met onze prachtige dienstverlening? Wat mij betreft kunnen we onszelf verbeteren door het versneld werken in sprints (agile), met bedrijven en organisaties van buiten (techniek) en beter samen te werken in de branche. Als we al die innovatiekracht toch zouden kunnen bundelen? Wat zouden we dan allemaal kunnen doen voor alle inwoners van Nederland? Ongekende mogelijkheden!

Jacqueline Roelofs, Manager Markt & Innovatie bij Biblionet Groningen en voorzitter van de Innovatieraad